

УДК 343.97-053.6(430)

А. Ю. Дзюба,

молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків);
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7490-3232>

До питання про загальносоціальні заходи запобігання злочинності неповнолітніх як один із напрямів кримінологічної політики ФРН

Досліджено окремі аспекти загальносоціальних заходів запобігання злочинності неповнолітніх, закріплених у міжнародних нормативно-правових актах і законодавстві ФРН, з урахуванням європейських стандартів, що є пріоритетним у межах взаємодії між Україною та ЄС.

Ключові слова: ювенальна юстиція ФРН, кримінологічна політика, кримінально-правова політика, запобігання злочинності неповнолітніх, загальносоціальне запобігання злочинності, ресоціалізація неповнолітніх правопорушників.

Постановка проблеми. Побудова сучасної європейської держави, підкріплена підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, подальша гармонізація законодавства нашої держави із законодавством Європейського Союзу вимагає поглибленого вивчення теорії та практики запобігання злочинності в країнах ЄС і запозичення позитивного досвіду в запобіганні злочинності в цілому та кримінальним правопорушенням, що вчиняються неповнолітніми, зокрема. У цьому сенсі на велику увагу заслуговують країни, які в межах своїх національних правових систем реалізували модель ювенальної юстиції [1]. Саме тому дослідження найбільш вдалих практик запобігання злочинності неповнолітніх, що вироблені у ФРН, видається актуальним і своєчасним.

Стан ювенальної злочинності в сучасній Україні та практика протидії їй свідчать, що існує нагальна потреба в адекватній кримінологічній доктрині [2]. Вироблення дієвих практик запобігання злочинності неповнолітніх у нашій державі передбачає вдосконалення стратегічних засад державної політики у сфері ювенальної юстиції. За своїм змістом і формами реалізації вказана діяльність охоплюється поняттям кримінологічної політики. Як зазначає В. В. Голіна, кримінологічна політика – це частина внутрішньої соціально-економічної політики держави, що визначає методологічні засади та шляхи здійснення нерепресивної протидії злочинності та її проявам [3, с. 63]. На думку В. В. Василевича, доктринальна модель кримінологічної політики базується на принципі взаємозв'язку явищ кримінальної діяльності й антикримінальної діяльності як універсального способу їх існування. Через систему взаємопов'язаних понять і категорій кримінологічна політика відображає закономірності розвитку кримінальної

активності й антикримінальної діяльності [4]. Науковою базою кримінологічної політики виступає теорія запобігання злочинності, яка визначає трирівневу систему запобіжного впливу – загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний напрями [5]. До окремих аспектів вивчення запобігання злочинності неповнолітніх звертались у своїх працях такі вчені, як В. С. Батиргарєєва, М. А. Білоконь, В. В. Голина, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, В. П. Ємельянов, М. Г. Колодяжний, М. О. Маршуба, Є. С. Назимко, А. О. Шевченко, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко, Н. С. Юзікова та інші. Разом з тим, аналіз наукових публікацій показав, що загальносоціальні заходи запобігання злочинності неповнолітніх у ФРН у кримінологічній літературі досліджені недостатньо, а деякі положення потребують уточнень.

Метою статті є вивчення окремих аспектів запобігання злочинності неповнолітніх у ФРН через призму пошуку основних тенденцій у загальносоціальному запобіганні вчиненню злочинів цією категорією осіб, що закладає підґрунтя для вироблення концептуальних засад запобігання злочинності неповнолітніх в Україні у наступних наукових працях.

Виклад основного матеріалу. Державна політика у сфері запобігання злочинності неповнолітніх як у ФРН, так і в Україні формується та реалізується на загальносоціальному рівні. Як зазначає В. В. Голина, ресурсний потенціал загальносоціального напрямку запобігання злочинності передбачає вдосконалення суспільних відносин з метою поступового усунення різних негативних явищ, криміногенних протиріч, що формують у людей викривлену правосвідомість, злочинну мотивацію та відповідну поведінку [3].

Виховний вектор державної політики, пов'язаний із запобіганням молодіжній злочинності, ще в 1900 році окреслив професор кримінального права, а згодом і депутат рейхстагу Франц фон Ліст. Зокрема, він зазначав: «Якщо підліток вчиняє злочин і ми його відпускаємо виховуючи, то ймовірність того, що він скоїть злочин знов, менша, ніж якщо б ми його покарали» [6]. М. Фос у 1981 р. також вказував на виховну спрямованість і ціннісну орієнтацію ювенальної кримінальної політики [7]. Дотепер концепція виховання значною мірою визначає кримінально-правову та кримінологічну політику у ФРН. Серед рівнів запобігання молодіжній злочинності в Німеччині суттєва увага традиційно приділяється загальносоціальному запобіганню злочинності [8; 9]. Проаналізуємо підходи до визначення загальносоціального запобігання злочинності в Україні для подальшого співвідношення із надбаннями німецьких учених в зазначеній сфері.

У вітчизняній кримінології під загальносоціальними заходами запобігання злочинам розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин та усунення або нейтралізацію разом з тим причин і умов злочинності [10]. Як, у зв'язку із цим, зауважив О. М. Джужа, такий рівень запобігання

злочинам характерний тим, що його складові є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку, поліпшення морально-психічної та духовної сфер суспільства [11]. Щодо розмежування загально-соціальних заходів запобігання злочинам погоджуємося з позицією А. П. Закалюка, який у своїх наукових працях довів, що об'єктом заходів загальносоціального запобігання є явища, факти, прояви тощо, які мають зі злочинністю хоч і не спричинюючий або обумовлюючий, але інший детермінуючий, здебільшого кореляційний зв'язок або зв'язок станів. У такому випадку запобіжний вплив на них, хоч і не цілеспрямований, належить до загальносоціального запобігання [12]. Враховуючи зазначене, Ю. Ю. Орлов зробив висновок, що загальносоціальне запобігання злочинам – це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не стільки з метою безпосереднього запобігання злочинам, а спрямована передусім на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави [13]. Саме ці позиції науковців поряд з іншими результатами досліджень, пов'язаних із з'ясуванням змісту запобіжної діяльності, склали методологічне підґрунтя для висвітлення питань, що стосуються проблем загальносоціального запобігання злочинам неповнолітніх, враховуючи і, зокрема, підвищену суспільну увагу до протиправної поведінки неповнолітніх, у тому числі на міжнародному рівні. Тим, що в Україні ювенальна юстиція лише починає формуватись, обумовлюється підвищений інтерес українських учених до надбань і напрацювань Німеччини – держави з чітко сформованою та результативно функціонуючою ювенальною юстицією.

Під протидією та запобіганням злочинам неповнолітніх у ФРН розуміють діяльність органів кримінальної юстиції, спеціальних установ, органів і служб у справах дітей щодо виявлення й усунення причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, а також здійснення позитивного впливу на поведінку окремих категорій неповнолітніх. Система профілактики злочинності у цілому та злочинів, що вчиняються неповнолітніми, зокрема в сучасних умовах має враховувати позитивний досвід, а також нові вимоги суспільства. При цьому слід виходити з наступного:

- поєднання державних і суспільних засад, сил і ресурсів такої діяльності;
- здійснення комплексного впливу на особу, середовище, діяльність суб'єктів виховання та профілактики, громадську думку;
- розподіл функцій між окремими учасниками профілактичної діяльності з тим, щоб уникнути дублювання;
- визначення сфери застосування заходів виховання, забезпечення нормальних життєвих умов, соціальної допомоги та власне профілактики, включаючи правові її форми.

Злочинність серед молоді в Німеччині, як і в інших країнах світу, є соціальним явищем. Характер суспільних відносин так чи інакше пов'язаний із поведінкою особи, адже будь-яка діяльність, у тому

числі злочинна, розглядається в системі суспільних відносин. Законодавство у сфері запобігання злочинності неповнолітніх ФРН є чітко структурованим, існує така нормативна база: загальне кримінальне законодавство – КК ФРН; спеціальне – Закон про суди для молоді (Jugendgerichtsesetz, скор. JGG) в редакції від 11.12.1974 (з останніми змінами від 19.01.2000). У цьому Законі окремо розглядаються питання, що стосуються: а) неповнолітніх; б) молоді. Крім того, існують окремі закони, що регламентують виконання покарання та різні профілактичні заходи, які застосовуються до молоді [14].

Згідно з визначенням Ради ЄС від 28 травня 2001 р. загальносоціальне запобігання – це діяльність, що охоплює всі заходи, які так чи інакше сприяють скороченню злочинів і знижують відчуття небезпеки у громадян як безпосередньо за допомогою утримання від злочинних дій, так і через політику та втручання, що спрямовані на зменшення можливостей для вчинення злочинів, а також шляхом впливу на причини злочинності [15].

Значну роль у розробці питань, пов'язаних із захистом прав молоді, відіграє Організація Об'єднаних Націй, яка у 60–80-х роках ХХ століття ухвалила низку документів, що проголошують нові принципи ставлення до молоді. Саме ООН належала ініціатива оголосити 1985 рік Міжнародним роком молоді. У 1995 р. була ухвалена Всесвітня програма дій, що стосується молоді, а 12 серпня 1998 р. на I Всесвітній конференції міністрів у справах молоді – Лісабонська декларація з молодіжної політики та програм [16].

Зауважимо, що ФРН докладає значних зусиль у сфері запобігання злочинності взагалі та у сфері запобігання злочинності неповнолітніх зокрема. Виокремлення молодіжної злочинності та молодіжної кримінальної політики в самостійний напрям діяльності держави, створення соціальних інститутів суспільства і громадських організацій, метою яких є подальша мінімізація такої злочинності та подолання найбільш агресивних її проявів, виступають характерними рисами сучасного світового розвитку. У ФРН існує найбільш розвинена законодавча система ефективного запобігання злочинності неповнолітніх, що впроваджується через державні інститути як на федеральному рівні, так і на рівні земель – суб'єктів федерації. Основні положення загальносоціальних заходів запобігання злочинності визначаються такими чинниками.

1. Структуризація молодіжної політики за рівнями – загальнонаціональним, регіональним і місцевим. Серед усіх європейських держав така система найчіткіше діє саме в Німеччині. Молодіжна політика у ФРН реалізується на основі Конституції та федеральних законів «Про допомогу молоді і дітям» 2002 р. (допомога сім'ям, консультації, опіка, соціальна педагогіка, ювенальні суди, організація роботи з молоддю) і «Про захист молоді» 2000 р. Щороку затверджуються федеральні плани, присвячені вирішенню нагальних питань молодіжної політики. У них закріплюються конкретні заходи щодо

соціалізації молоді – соціальне забезпечення, боротьба з бідністю та безробіттям, етичне виховання, інтеграція іноземців у німецьке суспільство, допомога молоді зі «східних земель» тощо. У Німеччині розробкою таких щорічних планів займаються Міністерство освіти і науки та Міністерство економіки і зайнятості.

2. Використання принципу субсидіарності, коли основна відповідальність, у тому числі фінансова, покладається на найбільш наближений до неповнолітніх рівень. У Німеччині близько 60 % витрат на реалізацію молодіжних програм припадає на комунальний рівень (близько 10 % комунального бюджету), 35 % – на рівень відповідних земель. Це дає можливість надавати допомогу молоді з урахуванням локальних і регіональних соціально-економічних реалій і потреб.

3. Створення спеціальних служб допомоги учням: бесіди щодо шкоди паління, вживання алкоголю і наркотиків, консультації з приводу статевих стосунків, вирішення конфліктів, допомога тим, хто відстає в навчанні; виявлення обдарованих дітей з бідних сімей та їх підтримка (матеріальна та психологічна) у здобутті освіти (створення опікунських фондів, стипендій, пошук спонсорів); розширення мережі безкоштовних гуртків за інтересами та спортивних секцій.

4. Розробка програм профорієнтації та навчання молоді з подальшим працевлаштуванням, тобто поєднання освіти із забезпеченням молоді робочими місцями; заохочення роботодавців у працевлаштуванні молоді в першу чергу.

5. Співпраця влади та неурядових організацій на всіх рівнях реалізації молодіжної політики. Організації, що беруть участь у здійсненні молодіжної політики, займаються лобіюванням інтересів своїх членів (в основному – представників молодіжних груп) на всіх рівнях влади, тобто представництво інтересів йде знизу вгору.

6. Регулярний моніторинг проблем молоді незалежними експертами в Німеччині створює умови для прийняття зважених довгострокових рішень уповноваженими органами з урахування різних ситуативних оцінок і можливостей з унесенням відповідних коректив у майбутньому.

Останнім часом кримінологічну політику ФРН щодо запобігання злочинності неповнолітніх визначає пошук нових форм впливу на підлітків, що не пов'язані із заходами кримінально-правового характеру. Такі форми розробляються з метою профілактики злочинної поведінки неповнолітніх. Особлива увага при цьому приділяється профілактичній і виховній роботі поліції. З тією ж метою пропонується використовувати також інститут сім'ї шляхом виховання неповнолітніх саме в ній.

З урахуванням сучасних соціально-криміногенних тенденцій у підлітково-молодіжному середовищі заходи запобігання злочинності неповнолітніх мають ґрунтуватися на таких принципах:

– підхід до проблеми неповнолітніх як особливої категорії населення, яка потребує підвищеного захисту;

- пріоритетність і комплексність вирішення проблеми підліткової злочинності;
- удосконалення системи запобігання злочинності неповнолітніх;
- підхід до проблеми підліткової злочинності з урахуванням регіональних умов.

Основна роль у цьому питанні відводиться підвищенню дієвості соціальних інститутів. Центральною ланкою, на яку об'єктивно покладається найбільший тягар щодо формування законослужняної поведінки підлітків і через який мають бути спрямовані зусилля державних і недержавних органів та установ у запобіганні злочинності неповнолітніх, є, на наш думку, саме сім'я [17].

Парадигма виховання фігурує у сталому підході до запобігання злочинності неповнолітніх також у наукових працях вітчизняних науковців. Як влучно зазначає В. В. Голіна, останніми роками умови виховання в цілому та сімейного виховання зокрема змінилися, стали більш складними, і відповідно змінюються його форми, методи і пріоритети [18, с. 62]. Але сутність і значення сімейного виховання залишаються тими самими. Виховний потенціал родини являє собою комплекс умов і засобів, які в сукупності визначають її педагогічні можливості [18, с. 63]. Особливою і досить важливою є специфіка самого процесу сімейного виховання. Досліджуючи сімейне виховання, необхідно, в першу чергу, відмітити його безперервність, тривалість і різнобічність. У цьому сенсі з родиною не може зрівнятися жодний інший виховний інститут.

Висновки. Можна стверджувати, що, незважаючи на окремі відмінності, проблема молодіжної злочинності на сьогодні є вкрай актуальною як для України, так і для Німеччини. Її існування зумовлене поєднанням дії соціальних факторів двох груп – суб'єктивних, які стосуються безпосередньо особи правопорушника, й об'єктивних, що охоплюють широке коло питань соціального характеру. Уявляється, що в умовах формування правової держави особлива увага повинна приділятися не лише проблемам захищеності особи правом, її правової інформованості, а й її культурному та трудовому вихованню, розвитку сім'ї. Тому держави повинні розробляти й активно впроваджувати ефективну молодіжну політику, яка сприятиме становленню молоді, її розвитку та захисту.

Результати дослідження кримінально-правової та кримінологічної політики у ФРН на матеріалах програм і проектів профілактики, що містять як державні, так і приватноправові засоби запобігання злочинності, доводять актуальність, необхідність і корисність використання іноземного досвіду. Останнє сприяє вдосконаленню діяльності держави та полегшує вирішення проблем боротьби зі злочинністю неповнолітніх в Україні.

Список бібліографічних посилань: 1. Дзюба А. Ю. Заходи кримінально-правового впливу на неповнолітніх правопорушників за кримінальним законодавством ФРН. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 28. С. 199.

2. Костенко О. М. Модернізація доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1. С. 190–208.
3. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
4. Василевич В. В. Щодо основних принципів кримінологічної політики України // *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : зб. наук. пр. за матеріалами наук.-теорет. конф. (м. Київ, 20 берез. 2014 р). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 47.
5. Голіна В. В. Кримінологічна політика України як ресурс у протидії злочинності (реалії і можливості). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 10–11.
6. Liszt F. Die Kriminalität der Jugendlichen, in: *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge*. Band 2. Berlin, 1905. S. 338.
7. Voss M. Jugend ohne Rechte : Die Entwicklung des Jugendstrafrechts. Frankfurt/Main : Campus Verlag, 1986. S. 210–212.
8. Albrecht H.-J. Ist das deutsche Jugendstrafrecht noch zeitgemäß? Gutachten für den 64. Deutschen Juristentag. URL: <http://www.journascience.org/de/mediensammlung/content/Jugendstrafrecht-DJT-Final04.pdf> (дата звернення: 01.08.2017).
9. Sonnen B.-R. Stand und Entwicklung des Jugendkriminalrechts. *Recht der Jugend und des Bildungswesens*. 2007. Ausgabe 2. S. 128.
10. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. С. 143.
11. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2009. С. 53–54.
12. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. С. 327–328.
13. Орлов Ю. Ю. Рівні, види, методи та форми профілактичної діяльності // *Профілактика злочинів : підручник* / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. С. 20.
14. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. М. : Велби ; Проспект, 2006. С. 337.
15. Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2010. С. 27.
16. Лиссабонская декларация по молодежной политике и программам, принятая на Всемирной конференции министров по делам молодежи, которая состоялась в Лиссабоне 8–12 августа 1998 года. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/lisbon.pdf (дата звернення: 21.11.2017).
17. Голод С. И., Клецин А. А. Состояние и перспективы развития семьи. Теоретико-типологический анализ. Эмпирическое обоснование. СПб. С.-Петербург. фил. Ин-та социологии РАН, 1994. С. 112.
18. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження : монографія / В. В. Голіна, В. П. Ємельянов, В. Д. Воднік та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни та В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2006. 292 с.

Надійшла до редколегії 22.11.2017

Дзюба А. Ю. К вопросу об общесоциальных мерах предупреждения преступности несовершеннолетних как одним из направлений криминологической политики ФРГ

Исследованы отдельные аспекты общесоциальных мер предупреждения преступности несовершеннолетних, которые закреплены в международных

нормативно-правовых актах и законодательстве ФРГ, с учётом европейских стандартов, что является приоритетным в рамках взаимодействия между Украиной и ЕС.

Ключевые слова: ювенальная юстиция ФРГ, криминологическая политика, уголовно-правовая политика, предотвращение преступности несовершеннолетних, общесоциальное предупреждение преступности, ресоциализация несовершеннолетних правонарушителей.

Dziuba A. Yu. On the issue of general social measures for preventing juvenile delinquency as one of the areas of criminological policy of the Federal Republic of Germany

The author has researched some aspects of general social measures for preventing juvenile delinquency, enshrined in international regulatory acts and legislation of the Federal Republic of Germany taking into account European standards, which is a priority within the framework of interaction between Ukraine and the EU.

It has been noted that the Federal Republic of Germany has a developed model of juvenile justice and youth criminal policy, which serves as an independent direction of the state activity. Some social institutions of society and public organizations have been created, the purpose of which is to further minimize youth crime and overcome the most aggressive its manifestations. The current legislative system for the effective prevention of juvenile delinquency is implemented through the state institutions both at federal level and at the level of lands – subjects of the federation. The youth criminal and legal policy in Germany is structured according to the levels – general national, regional and local. The implementation of such a policy proceeds from the principle of subsidiarity, when the main responsibility, including financial, rests on the most close level to juveniles. Preventive function to prevent crime is the responsibility of specialized assistance services to students. Career guidance programs and the training of young people with further employment enable them to combine education with the provision of workplaces for youth.

The authorities in the Federal Republic of Germany actively cooperate with non-governmental organizations at all levels of youth policy implementation. Issues related to juvenile delinquency are regularly monitored by independent experts that creates conditions for the adoption of factored long-term decisions by the competent authorities, taking into account various situational assessments and opportunities for making appropriate corrections in the future.

Criminological policy of the Federal Republic of Germany to prevent juvenile delinquency determines the search for new forms of influence on adolescents not related to criminal and legal measures. Such forms are elaborated to prevent juvenile delinquency. Particular importance is paid to the preventive and educational work of the police. For the same purpose, the use of the family institution is offered.

Keywords: juvenile justice of the Federal Republic of Germany, criminological policy, criminal and legal policy, prevention of juvenile delinquency, general social prevention of crime, re-socialization of juvenile offenders.

